

Істотне значення має широка свобода слідчого у виборі тактики використання інформації, отриманої експертним шляхом, у ситуації, коли експертиза проведена до появи у справі підозрюваного.

На наш погляд, перспективним напрямком досліджень є визначення особливостей використання висновків судових експертів на наступному та заключному етапах розслідування злочинів.

Список літератури: 1. Авраменко И. А. Анализ исходной информации на начальном этапе расследования / И. А. Авраменко // Вопросы криминологии, криминалистики и судебной экспертизы. – 1992. – Вып. 9. – С. 86–93. 2. Федоров Ю. Д. Значение экспертиз для исследования и закрепления данных, добытых в ходе осмотра места происшествия, по делам об убийствах / Ю. Д. Федоров // Рефераты докладов второй научной конференции Ташкентского НИИСЭ, посвященной вопросам судебной экспертизы. – Ташкент, 1961. – С. 73–75. 3. Облаков А. Ф. Криминалистическая характеристика преступлений и криминалистические ситуации / Облаков А. Ф. – Хабаровск, 1985. – 88 с. 4. Корухов Ю. Г. Криминалистическая диагностика при расследовании преступлений : науч.-практ. пособ. / Корухов Ю. Г. – М. : НОРМА–ИНФРА–М, 1998. – 288 с. 5. Аленин Ю. П. Выявление и расследование очагов преступлений: теория и практика : монографія / Аленин Ю. П. – Одесса : Юрид. ин-т ОГУ, 1996. – 267 с. 6. Франк Л. В. Задержание подозреваемого и криминалистическая экспертиза / Л. В. Франк // Вопросы криминалистики и судебной экспертизы. – Душанбе, 1962. – С. 42–55. – (Сб. 1).

Надійшла до редколегії 01.04.2009

УДК 343.11

С. О. Прутяний

ЩОДО ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАК ПРОФЕСІЙНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

У статті розглядаються кримінологічні ознаки професійної злочинності. Аналізуються основні підходи щодо визначення професійної злочинності. Здійснюється розмежування професійної злочинності та рецидивної і організованої.

В статье рассматриваются криминологические признаки профессиональной преступности. Анализируются основные подходы по отношению к профессиональной преступности. Осуществляется разграничение профессиональной преступности и рецидивной, а также организованной.

The paper is devoted to the problem of criminological features of professional crimes. Major approaches towards defining the term of professional crime are analyzed. Differences between professional criminality and repeated or organized one are determined.

Проблема професійної злочинності не є новою як для вчених-кримінологів, так і для працівників правоохоронних органів. Незважаючи на офіційні заяви про те, що злочинність в часи соціалізму йшла на спад, фактично завжди існували та існують особи, для яких вчинення злочину є основним видом заняття, способом життя. Більше того, існування таких видів злочинності, як сучасна організована та професійна, дозволяє зробити висновок про те, що, окрім державної структури влади, існує ще одна, навіть більш організована, – злочинний світ. У цьому світі є: законодавча, ви-

конавча влада, свої економічні структури та організації, а також мова, мораль, яка відрізняється від загальноновизнаної [1, с. 357].

Вивчення професійної злочинності має істотне теоретичне та практичне значення. Останнє полягає в тому, що вивчення особливостей сучасної професійної злочинності дозволяє розробити більш ефективні заходи загальносоціального та спеціально-кримінологічного попередження такого виду злочинності.

Проблемою професійної злочинності займалися такі вчені кримінологи, як В. І. Голіна, О. І. Гуров, І. М. Даньшин, А. Ф. Зелінський, С. М. Іншаков, Р. Колдуел, Н. Ф. Кузнецова, В. П. Філонов, Й. Шнайдер тощо. Ними були встановлені основні ознаки професійної злочинності, відмінність її від інших видів злочинності, зокрема рецидивної та службової. Але на сучасному етапі професійна злочинність істотно відрізняється від колишньої. Зокрема з'являються нові злочини, способи вчинення злочинів, які обумовлені науково-технічним прогресом, зміною економічних умов життя суспільства тощо. Наприклад, науково-технічний прогрес призвів до появи таких нових видів злочинів, що вчиняються злочинцями-професіоналами, як комп'ютерні злочини. Це, у свою чергу, обумовлює нові характеристики самого злочинця, порівняно із злочинцями-професіоналами, які вчиняють загальнокримінальні злочини.

Як правило, ознакою професійної злочинності як самостійного виду є отримання постійного додаткового або основного доходу. Але професійна злочинність має низку інших характеристик, які потребують спеціального аналізу і є не менш важливими для визначення ознак професійної злочинності. Встановлення цих характеристик і є метою даної наукової роботи.

Вперше поняття професійної злочинності було дано на Гейдельберзькому з'їзді Міжнародного союзу криміналістів у 1897 р. Воно пов'язувалося з постійним, систематичним вчиненням злочинів, у першу чергу, злочинів проти власності. Була також зроблена наступна класифікація злочинців: 1) злочинці випадкові, епізодичні; 2) злочинці з нестійкою поведінковою характеристикою або такі, що вчинили кілька злочинів; 3) зісні злочинці, або професійні.

У радянській кримінології детально вивчав проблему професійної злочинності О. І. Гуров. Науковець спирався на серйозний емпіричний матеріал, бо працював тоді на керівних посадах в правоохоронних органах СРСР. Під професійною злочинністю він розумів відносно самостійний вид злочинності, який включає сукупність злочинів, що вчиняються злочинцями-професіоналами з метою отримання основного або додаткового джерела доходів [2, с. 52]. Український кримінолог А. Ф. Зелінський важливою ознакою злочинця-професіонала вважає те, що

він займається професійно саме злочинною діяльністю. Під нею вчений розуміє протизаконну діяльність особи, яка має відповідні вміння, навички, прийоми та засоби і вважає цю діяльність своїм основним заняттям, що є головним чи додатковим джерелом доходів [3, с. 180].

До інших загальновизнаних ознак професійної злочинності можна віднести:

- постійний і стійкий характер діяльності, який призводить до того, що вона стає нормою поведінки;

- наявність певної спеціалізації, тобто вчинення більшістю професіональних злочинців тождесних і однорідних злочинів (наприклад, квартирних крадіжок, вбивств на замовлення тощо). Але останнім часом існує тенденція до універсалізації діяльності злочинців-професіоналів. Так, злодій може вчинити грабіж, вимагання або розбій. І, як справедливо наголошує І. М. Даньшин, ця обставина надає сучасній професійній злочинності підвищеного екстремізму й жорстокості [4, с. 11]. Слід додати, що ці ознаки характеризують також інші види сучасної злочинності;

- прагнення злочинців-професіоналів підтримувати зв'язок з антисоціальним середовищем, у першу чергу з особами, які мають таку ж злочинну спеціалізацію і займаються тождесним видом злочинної діяльності;

- існування серед злочинців-професіоналів певної субкультури і моралі, яка протиставляється загальновизнаним моральним та етичним нормам. У зв'язку з цим є досить слушною теза А. В. Тонконогова про те, що сучасний злочинець – це не просто неслухняна, зла дитина, що не бажає дотримуватися загальновизнаних правил поведінки та іноді їх порушує. На даний момент це сформована особистість особливого девіантно-деструктивного (делінквентного) типу, яка є носієм деструктивного менталітету і здебільшого має свідому ідеологічну злочинну позицію [5, с. 13]. На наш погляд, це характеризує професійних злочинців і, в першу чергу, відрізняє їх від інших злочинців. Складовою частиною злочинної субкультури є жаргон і татування. Це стосується, насамперед, злочинців-професіоналів, що вчиняють загальнокримінальні, зокрема корисливі злочини. Жаргон поділяється на три основних види: 1) загальнокримінальний, що використовується як звичайними так і професійними злочинцями; 2) тюремний, яким користуються злочинці в місцях позбавлення волі; 3) спеціальний та професійний, яким користуються представники різних злочинних професій. Останній дозволяє розпізнати осіб за принципом «свій-чужий». Татування має таке ж значення і визначає місце особи в злочинній ієрархії. Це своєрідна візитна картка професійного злочинця.

Професійна злочинна діяльність забезпечує особам засоби до існування, виступає основним або одним із основних джерел доходу, тому корислива мотивація є важливою ознакою професійної злочинності. Але корисливість виступає далеко не єдиним мотивом злочинної діяльності професіоналів. Як справедливо наголошує С. М. Іншаков, в окремих випадках корисливість в мотивації професійної злочинної діяльності може відігравати не головну, а вторинну роль. Кримінальний азарт, кримінальна романтика, кримінальна майстерність, які обумовлюють повагу «колег» і авторитет в злочинному середовищі, органічно доповнюють корисливість, а іноді витісняють її з мотиваційної сфери [6, с. 65].

Цікавими є дослідження російських вчених щодо наявності у діючих злочинців-професіоналів легального місця роботи. Так, встановлено, що 23 % чоловіків і 43 % жінок серед представників професійного криміналітету працювали. Але при більш детальному вивченні даних було встановлено, що для злочинців-професіоналів робота виступає одним із засобів соціального камуфляжу і має формальне значення (сторож, прибиральниця, санітарка тощо) [7, с. 85].

Вищенаведені ознаки є основними ознаками професійної злочинності. Але разом з тим слід виділити інші ознаки цього виду злочинності, які є важливими для її кримінологічної характеристики. До них слід віднести тривалу підготовку, навчання та оволодіння необхідними навичками та вміннями. Цей процес здійснюється двома основними способами: тривалим вчиненням злочинів, що дозволяє «відточувати свою майстерність» і навчанням, як теоретичним, так і практичним, у більш досвідчених професійних злочинців. В засобах масової інформації та з боку правоохоронних органів існує інформація про те, що злочинний світ здійснює підготовку майбутніх злочинців-професіоналів в середовищі неповнолітніх.

Наявність своєрідних норм, звичаїв в середовищі злочинців-професіоналів обумовлює той факт, що вони обирають професійну злочинну кар'єру як життєву мету. Дані особи вважають свою кримінальну професію престижною. Це істотно впливає на характеристику особи злочинця і засоби та заходи попереджувальної роботи з такими особами.

Важливою характеристикою професійної злочинності є не тільки різноманітність злочинних професій та спеціалізацій, а і чітка ієрархія професійного злочинного світу. Злочинці можуть зробити професійну злочинну «кар'єру». Останні дослідження вітчизняних і закордонних дослідників встановили, що професійні злочинці, які займають вищій щабель в злочинній ієрархії – «зłodії в

законі», мають на сьогодні середній вік 35 років [8, с. 74], тобто кар'єрне зростання є достатньо швидким.

Професійна злочинна діяльність не обмежується лише систематичним вчиненням злочинів. Для такого виду злочинної діяльності притаманні суворо визначені моделі посткримінальної поведінки, тобто злочинці мають гарно налагоджені канали збуту викраденого майна, місця, де вони перебувають після вчинення злочинів.

Спираючись на вищенаведене, можна дати наступне визначення: професійна злочинність – це систематична злочинна діяльність осіб, які мають відповідні знання, навички, прийоми та засоби, які застосовують при вчиненні злочинів, вважають цю діяльність основним своїм заняттям, що є головним чи додатковим джерелом їх доходу, і підтримують постійні зв'язки зі злочинним середовищем, сприймають його норми та правила. Професійну злочинність слід відрізнити від рецидивної. Не кожен злочинець-професіонал є раніше судимим. І навпаки, рецидивіст, який є неодноразово судимим, може не мати ознак злочинця-професіонала.

Професійна злочинність являє собою відносно закриту суспільно небезпечну систему, яка має низку ознак та характеристик і здатна до змін і відтворення. Це обумовлює особливість попереджувальної діяльності, яка здійснюється відносно злочинів, які вчиняються злочинцями-професіоналами. Але головним є те, що така робота потребує професійного підходу як з боку суспільства взагалі, так і з боку правоохоронних органів. Підхід повинен базуватися на наукових дослідженнях юристів, кримінологів, соціологів, психологів, економістів тощо, що дозволяє розробити ефективні засоби загальносоціального та спеціально-кримінологічного попередження такого найбільш небезпечного виду злочинності, яким є професійна злочинність.

Список літератури: 1. Криминология : учеб. для юрид. вузов / [под ред. В. Н. Булакова; В. А. Сальникова]. – СПб. : Санкт-Петербургская академия МВД России, 1998. 2. Гуров А. И. Профессиональная преступность: прошлое и современность / Гуров А. И. – М. : Юрид. лит., 1990. 3. Зелинский А. Ф. Криминология : учеб. пособ. / Зелинский А. Ф. – Х. : Рубикон, 2000. 4. Данышин И. М. Усталені форми злочинності (кримінологічний нарис) / Данышин И. М. – Х. : Акта, 2002. 5. Тонконогов А. В. Философия преступного мира или криминальные аспекты деструктивной духовности / А. В. Тонконогов // Закон и право – 2008. – № 1. 6. Иншаков С. М. Криминология : практикум / Иншаков С. М. – М. : Юриспруденция, 2001. 7. Тайбаков А. А. Профессиональный преступник (опыт социологического исследования) / Тайбаков А. А. // Социологические исследования. – 1993. – № 8. 8. Карпов Н. Особливості сучасної організованої злочинності / Н. Карпов // Юридична Україна. – 2006. – № 6.

Надійшла до редколегії 16.03.2009